

Jedanaesta naučna konferencija sa međunarodnim učešćem
**STRADANJE SRBA, JEVREJA, ROMA I OSTALIH NA
TERITORIJI BIVŠE JUGOSLAVIJE**

26. januar 2024. Beograd

**ZBORNİK
RADOVA**

Fakultet za poslovne studije i pravo
Univerzitet „Union-Nikola Tesla“, Beograd

Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo
Univerzitet „Union-Nikola Tesla“, Beograd

Fakultet za poslovne studije i pravo
Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo
Univerziteta „Union - Nikola Tesla“ u Beogradu

Jedanaesta naučna konferencija sa međunarodnim učešćem

**STRADANJE SRBA, JEVREJA,
ROMA I OSTALIH NA TERITORIJI
BIVŠE JUGOSLAVIJE**

Zbornik radova

Beograd, 2024.

Izdavač

Fakultet za poslovne studije i pravo
Univerziteta „Union – Nikola Tesla“, Beograd, Srbija

Suizdavač

Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo
Univerziteta „Union – Nikola Tesla“, Beograd, Srbija

Za izdavača

Prof. dr Milan Radosavljević, dekan Fakulteta za poslovne studije i pravo

Urednici

Prof. emeritus dr Života Radosavljević

Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerziteta „Union – Nikola Tesla“, Beograd,
Srbija **Prof. dr Dragan Tančić**

Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija

Doc. dr Viktorija Rjapuhina

Institut za srpski jezik i komunikacije,
Belgorodski državni tehnološki univerzitet Šuhov, Rusija

Dizajn korica

Damjan Silbaški

Priprema za štampu

Dušan Stamenović

Štampa

Štamparija Draslar List, Beograd

Tiraž

100

Redakcija

Fakultet za poslovne studije i pravo,
Jurija Gagarina 149A, Staro sajmište 29
11070 Novi Beograd
Telefon: +381 11 31 31 246
mejl: holokaust.sajmiste@fjsp.edu.rs
www.fjsp.edu.rs

ISBN 978-86-6102-130-5

Faculty for Business Studies and Law in Belgrade
Faculty for Information Technology and Engineering
University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade

*The Eleventh Scientific Conference
with International Participation*

**SUFFERING OF SERBS, JEWS,
ROMA AND OTHERS IN THE FORMER
YUGOSLAVIA**

Proceedings

Belgrade, 2024.

SADRŽAJ / CONTENT

NAUČNI ODBOR SCIENTIFIC COMMITTEE	5
ORGANIZACIONI ODBOR ORGANISING COMMITTEE.....	9
PREDGOVOR	17
FOREWORD	21
ЛОГОР СМРТИ МАУТХАУЗЕН	25
MAUTHAUSEN DEATH CAMP	26
<i>Рајомир Антиновић</i>	
ЗЛОЧИН БЕЗ КАЗНЕ – ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ГЕНОЦИДА У СЕЛУ ВЕЛИКА 28. ЈУЛА 1944. ГОДИНЕ	38
CRIME WITHOUT PUNISHMENT - A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE GENOCIDE IN THE VILLAGE OF VELIKA ON JULY 28, 1944	40
<i>Миодрај Брковић, Љубиша Пауновић</i>	
МУЛТИНАЦИОНАЛНЕ КОМПАНИЈЕ У СВЕТЛУ ГОВОРА МРЖЊЕ И НАСИЉА.....	50
MULTINATIONAL COMPANIES IN THE LIGHT OF HATE SPEECH AND VIOLENCE	52
<i>Предрај Дедеић</i>	
FRANK BELL – THE STORY OF OVERCOMING ADVERSITY BY SPREADING KNOWLEDGE IN AN INTERNMENT CAMP DURING THE SECOND WORLD WAR.....	62
FRANK BEL – SAVLAĐIVANJE NEDAČA PUTEM ŠIRENJA ZNAJJA U ZATVORENIČKOM LOGORU U DRUGOM SVETSKOM RATU	63
<i>Nataša Đurić</i>	

ПАРТИЗАНСКО ГРОБЉЕ У БЕЛАНОВИЋА РУПИ И ЈЕВРЕЈСКО ГРОБЉЕ У ТРОСТРУКОМ СУРДУКУ	71
PARTISAN CEMETERY IN BELANOVIĆA RUPA AND JEWISH CEMETERY IN TROSTRUKI SURDUK	72
<i>Фрањо Фабијанец</i>	
ТРЕНД НЕСТАЈАЊА СРБА СА ПРОСТОРА БИВШЕ СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ, КАО НАСТАВАК СТРАДАЊА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ	88
THE TREND OF THE DISAPPEARANCE OF SERBS FROM THE AREA OF THE FORMER SFR YUGOSLAVIA, AS A CONTINUATION OF THE SUFFERING IN THE SECOND WORLD WAR.	90
<i>Божидар Форца, Горан Жујанц</i>	
КАРТА СТРАТИШТА СРПСКЕ УМОРЕНЕ ДЕЦЕ Независна Држава Хрватска - гробница 54.009 девојчица и дечака	106
THE MAP OF THE SERBIAN KILLED CHILDREN Independent State of Croatia - grave of 54,009 girls and boys.	108
<i>Божо Грдић, Милан Шормаз</i>	
TOTALITARIAN REGIME IN ROMANIA: ANTONESCU'S DICTATORSHIP AND PERSECUTION OF MINORITIES.	115
ТОТАЛИТАРНИ РЕЖИМ У РУМУНИЈИ: АНТОНЕСКУОВА ДИКТАТУРА И ПРОГОН МАЊИНА	117
<i>Ионела Иулиа Григоре, Михаил Пайјас</i>	
ДЕМОГРАФСКЕ И ВЕРСКЕ ПРОМЕНЕ У ПОСЛЕРАТНОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ.	125
DEMOGRAPHIC AND RELIGIOUS CHANGES IN POST-WAR YUGOSLAVIA	127
<i>Адриана Јовић-Богдановић, Владана Лиљић, Милан Јанковић</i>	
РОМИ – ЗАНЕМАРЕНЕ ЖРТВЕ ХОЛОКАУСТА.	135
ROMA – NEGLECTED VICTIMS OF THE HOLOCAUST.	137
<i>Дијана Маринковић</i>	
СТРАДАЊА РОМА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ	148
THE SUFFERING OF THE ROMA IN THE SECOND WORLD WAR.	149
<i>Милена Милосављевић Сљевић</i>	

СТРАДАЊЕ СРБА ДРВАРА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ – САКРИВЕНИ ЗЛОЧИН	160
THE SUFFERING OF THE SERBS OF DRVAR IN THE SECOND WORLD WAR - A HIDDEN CRIME	162
<i>Анађолиј Миловановић</i>	
МАСАКР У ПРЕБИЛОВЦИМА – ЗЛОЧИН КАКАВ СЕ НЕ ПАМТИ!	176
MASSACRE IN PREBILOVCI – A CRIME NOT REMEMBERED!	177
<i>Марко Миловић</i>	
БУГАРСКИ ЗЛОЧИНИ У СРБИЈИ И МАКЕДОНИЈИ ОД 1941. ДО 1944. ГОДИНЕ	187
БОЛГАРСКИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В СЕРБИИ И МАКЕДОНИИ С 1941 ПО 1944 ГГ.	189
<i>Милан Николајевић, Драђољуб Секуловић, Милован Глишовић</i>	
УЛОГА ФАШИСТИЧКЕ БУГАРСКЕ У ОКУПАЦИЈИ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ – ЗЛОЧИН У БОЈНИКУ 1942. ГОДИНЕ	202
РОЉ ФАШИСТСКОЙ БОЛГАРИИ В ОККУПАЦИИ КОРОЛЕВСТВА ЈУГОСЛАВИЈА - ПРЕСТУПЛЕНИЕ В БОЈНИКЕ В 1942 ГОДУ.	204
<i>Милан Николајевић, Драђољуб Секуловић, Серђеј Уљанов</i>	
НАСТАВА ИСТОРИЈЕ ЗА ОСМИ РАРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ И СТРАДАЊЕ СРБА У НДХ - ИЗАЗОВИ И РЕЛАНЕ МОГУЋНОСТИ.	215
HISTORY TEACHING FOR THE EIGHTH-GRADE PRIMARY SCHOOL AND THE SUFFERING OF THE SERBS IN THE NDH - CHALLENGES AND REAL POSSIBILITIES.	217
<i>Маја Николова</i>	
ЗЛОЧИНИ МУСЛИМАНСКЕ МИЛИЦИЈЕ У ПОДЧАКОРСКОМ СЕЛУ ГОРЊА РЖАНИЦА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ	229
CRIMES OF THE MUSLIM MILITIA IN THE PODČAKOR VILLAGE OF GORNJA RŽANICA IN THE SECOND WORLD WAR ...	231
<i>Божидар Ођашевић, Ивана Крсћић – Мисђрцеловић</i>	

SUFFERING OF SERBS, JEWS, ROMA AND OTHERS IN THE FORMER YUGOSLAVIA
The Eleventh Scientific Conference with International Participation
(Proceedings)

HOLOCAUST - GREEKS & SERBS IN DALMATIA (CHRONOLOGICAL ETHNIC CLEANSING)	249
ХОЛОКАУСТ - ГРЦИ И СРБИ У ДАЛМАЦИЈИ (ХРОНОЛОШКО ЕТНИЧКО ЧИШЋЕЊЕ)	251
<i>Alexios Panagopoulos</i>	
POLITIKA NEMAČKE ODMAZDE U GRČKOJ TOKOM OKUPACIJE 1941-1944.	267
THE POLICY OF GERMAN RETALIATIONS IN GREECE DURING THE OCCUPATION 1941-1944	268
<i>Mihail Pappas</i>	
DOPRINOS STRANIH IZVORA U RASVETLJAVANJU HOLOKAUSTA U SRBIJI	274
CONTRIBUTION OF FOREIGN SOURCES IN THE RESEARCH OF THE HOLOCAUST IN SERBIA	276
<i>Ljupka Petrevska, Maja Anđelković, Dragana Radosavljević</i>	
OBJEKTIVIZACIJA ČINJENICA U OBLASTI LJUDSKIH PRAVA U KONTEKSTU PROCESUIRANJA GENOCIDA I HOLOKAUSTA	291
OBJECTIVIZATION OF FACTS IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF GENOCIDE AND HOLOCAUST PROCESSING	294
<i>Ljupka Petrevska, Bojan Zdravković, Aleksandar Anđelković</i>	
RATNA ODŠTETA ZA ŽRTVE GENOCIDA U DRUGOM SVETSKOM RATU U JUGOSLAVIJI	307
WAR COMPENSATION FOR THE VICTIMS OF GENOCIDE IN THE SECOND WORLD WAR IN YUGOSLAVIA	309
<i>Miodrag Radivojević, Branko Tešanović</i>	
ANTISEMITIZAM I ISLAMOFBIJA U KONTEKSTU RATA IZRAELA I GAZE	317
ANTI-SEMITISM AND ISLAMOPHOBIA IN THE CONTEXT OF THE ISRAEL-GAZA WAR	319
<i>Milan Radosavljević, Ljupka Petrevska, Života Radosavljević</i>	
КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОР БАЊИЦА	334
CONCENTRATION CAMP BANJICA	336
<i>Кристијана Шедешћан</i>	

ОСЕТЉИВА КОНЦЕПЦИЈА ОДРЕЂИВАЊА БРОЈА ЖРТАВА РАТНИХ ЗЛОЧИНА – ГЕНОЦИДА	347
ДЕЛИКАТНАЈА КОНЦЕПЦИЈА ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЧИСЛА ЖЕРТВ ВОЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ – ГЕНОЦИДА	349
<i>Драїољуб Секуловић, Владана Лилић, Милан Николајевић</i>	
КРИВИЧНОПРАВНА РЕАКЦИЈА НА ЗЛОЌИНЕ РОЌИЈЕНЕ ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА	360
CRIMINAL LAW RESPONSE TO CRIMES COMMITTED DURING THE SECOND WORLD WAR.	362
<i>Enio Mateo Totić</i>	
ОПЕРАЦИЈА „БЕРНХАРД“ – КРИМИНАЛНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА ЖРТАВА ХОЛОКАУСТА	382
OPERATION “BERNHARD” - CRIMINAL EXPLOITATION OF HOLOCAUST VICTIMS	384
<i>Сергеј Уљанов, Бранислав Милосављевић</i>	
ПРЕДАВАЊА О ХОЛОКАУСТУ У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ: РАЗМИШЉАЊА И ПРЕДЛОЗИ	396
HOLOCAUST LECTURES IN SECONDARY SCHOOL: THOUGHTS AND SUGGESTIONS	398
<i>Александра Весовић, Јован Гордић</i>	
ПОЛИТИКА МАСОВНИХ ЗЛОЌИНА УСТАШКИХ ВЛАСТИ НАД РОМСКИМ СТАНОВНИШТВОМ У НЕЗАВИСНОЈ ДРՂАВИ ХРВАТСКОЈ	414
THE POLICY OF MASS CRIMES BY THE USTASHA AUTHORITIES AGAINST THE ROMA POPULATION IN THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA	416
<i>Danijel Vojak</i>	
ЗЛОЧИНИ МУСЛИМАНСКИХ КВИСЛИНГА У РОՂАЈСКОМ КРАЈУ ТОКОМ ДРУТОГ СВЈЕТСКОГ РАТА.	433
CRIMES OF MUSLIM QUISLINGS IN THE REGION OF ROՂAJE DURING WORLD WAR II	435
<i>Филип Д. Вучејић, Слободан Радојевић</i>	

SUFFERING OF SERBS, JEWS, ROMA AND OTHERS IN THE FORMER YUGOSLAVIA
The Eleventh Scientific Conference with International Participation
(Proceedings)

НДХ-а, УСТАШКИ ЗЛОЧИНИ И ПОКУШАЈИ РЕЛАТИВИЗАЦИЈЕ ТОГ ЗЛОЧИНАЧКОГ ПРОЈЕКТА	444
THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA, CRIMES OF THE USTASHA MOVEMENT AND ATTEMPTS OF RELATIVIZATION THAT CRIMINAL PROJECT	445

Јово Вучковић

ЛОГОР СМРТИ МАУТХАУЗЕН

Ратомир Антоновић

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Република Србија,
e-mail: antonovicr@gmail.com

***Апстракт:** Лојор смрти Мауџхаузен је ојворен лејта 1940. јодине и дио је активан све до краја Друјој свејској рајта. Пун назив овој лојора је дио „Конценјрациони лојор Мауџхаузен – Гусен и дио је стјациониран у Горњој Аустјрији, на свеја 20 километјара од јрада Линца.*

Лојор Мауџхаузен се сматјра једним од најсуровјих лојора, у ком је јрејман јрема зајвореницима дио крајње нехуман. По свом каракјтеру, овај лојор је дио радни и дио је расјросјтрањен на чак четјири локације у Мауџхаузену и Гусену. Више од једесетј јодкамјова је имао јо чјтавој Аустјрији и Немачкој. У лојору Мауџхаузен је функционисао каменолом, фабрика за јроизводњу муниције, било је неколико активанних рудника, као и фабрика у којима се склајао чувени борбени авион М 262.

На крају Друјој свејској рајта се дошло до јриближној броја стјрадалих лојораша у овом лојору, који се крејтао између 120 и 320 хиљада јуди. У лојору су били зајвореници из Совјетјској савеза, Србије, Јевреји, Грци и друјих земаља, а било је укујно 30 нација међу зајвореничком јојулацијом. Срба је стјрадало укујно 8.256, који су сахрањени на јродљу у сасјтаву лојора. На сјомен јлочи јосвећеној жрјтвама срјске националностји јише: „Срјским жрјтвама лојора Мауџхаузен. Сјрадали сјте као мученици, ојтацдина вас јамјти као хероје. Нека вам је вечна слава. Рейудлика Србија их се сећа са јошјовањем“.

Кључне речи: лојор, стјрадање, кремајоријум, јродница, Нацизам.

MAUTHAUSEN DEATH CAMP

Ratomir Antonović

Institute for Serbian Culture Pristina – Leposavic, Republic of Serbia,
e-mail: antonovicr@gmail.com

Abstract: *The Mauthausen death camp was opened in the summer of 1940 and was active until the end of World War II. The full name of this camp was “Mauthausen-Gusen Concentration Camp” and it was stationed in Upper Austria, only 20 kilometres from the city of Linz.*

The Mauthausen camp is considered one of the most cruel camps, where the treatment of prisoners was extremely inhumane. By its character, this camp was a work camp spread over as many as four locations in Mauthausen and Gussen. He had more than fifty sub-camps throughout Austria and Germany. The Mauthausen camp housed a quarry, a factory for producing ammunition, several active mines, and factories where the famous M 262 fighter plane was assembled.

At the end of the Second World War, the approximate number of inmates who died in this camp was reached, which ranged between 120 and 320 thousand people. In the camp were prisoners from the Soviet Union, Serbia, Jews, Greeks and other countries, and there were a total of 30 nations among the prisoner population. A total of 8,256 Serbs died and were buried in the cemetery within the camp. On the memorial plaque dedicated to the victims of Serbian nationality, it is written: “To the Serbian victims of the Mauthausen camp. You died as martyrs, your homeland remembers you as heroes. To you be eternal glory. The Republic of Serbia remembers them with respect”.

Keywords: *camp, suffering, crematorium, tomb, Nazism.*

УВОД

Кад је дошло до присаједињења Аустрије са нацистичком Немачком 1938. године, донесена је одлука да се у старом и изузетно лепом аустријском градићу Маутхаузену сагради концентрациони логор са самом Дунаву. Најпре, овај логор је имао за циљ обрачун са политичким и идеолошким неистомишљеницима, које је најпре требало прогласити државним непријатељима, а потом их затворити и одузети им сва права. Прва тура затвореника у Маутхаузен стиже из логора Дахау и чинили су је Немци и Аустријанци. Превасходно су радили у каменолому, а сусретали су се са нехуманим условима живота, без хране и других неопходних животних потрепштина. У мају 1940. године саграђен је подружнички логор у месту Гусену. Он је деловао у саставу логора Маутхаузен и ова два логора су се сматрали најсуровијим логорима у Аустрији са највећом стопом смртности.

Заробљеници у Маутхаузену и Гусену нису имали могућност за дуго преживљавање. Чим би се разболели, они су били остављани да умру јер такви нису били од користи логорској управи, која је желела само радно способне. Такође, постојао је страх од ширења заразних болести, те је зато управа логора наредила изградњу гасне коморе, у којој су систематски убијани логораша (Халити, 2020: 52).

Временом, осим рада у каменоломима, логораша се почињу употребљавати и за привредне активности, као и за производњу наоружања. Нарочито од 1943. године, логораша бивају ангажовани у поступку изградње подземних фабрика у Мелку, Ебенцу и Сент Џорџену ан дер Гузен. Нарочито мукотрпан посао у вези са изградњом ових подземних фабрика повећао је смртност логораша и додатно је допринео отежавању и овако тешких услова живота и рада у логору.

Касније, Маутхаузен постаје место евакуације са линије фронта. Логор услед тога постаје пренасељен, хране, одеће и обуће није било довољно за све затворенике. Долази до развоја тешких заразних болести, што условљава повећану смртност логорског становништва. Ослобођење заробљеника наступа 5. маја 1945. године, кад америчке трупе стижу до Маутхаузена и Гусена. Према грубим проценама, у логорима је било око 190 хиљада затвореника у тренутку ослобођења. Већина њих је била у толико лошем

здравственом стању да су умрли након ослобођења. Процена је да је након ослобођења умрло њих око 90 хиљада.

Са простора Југославије, у логор Маутхаузен су, након 1941. године били слати претежно Срби и у мањој мери Словенци. Срби, јер су се сматрали кривцима за губитак Аустроугарске у Првом светском рату, а Словенци због њиховог противљења денационализацији (Милић, 1992, 10). Први југословенски логораша су у Маутхаузен стигли у августу 1941. године из Словеније, док су први српски логораша у Маутхаузен стигли у јесен 1942. године. Након стварања антифашистичких снага у Југославији, повећава се број логораша у Маутхаузену пореклом из Југославије. Нарочито је приметно повећање броја Срба, Словенаца, као и становника из Далмације, Босне, са Косова и Метохије и других делова Југославије.

ИСТОРИЈАТ И ПОЛОЖАЈ ЛОГОРА

Логор Маутхаузен је постављен на неких три километра од градића Маутхаузен, на обали Дунава. Изграђена је путна инфраструктура, како би се логору могло прићи моторним возилима. Поред пута за моторна возила, постојала је и пешачка стаза, како се логору могло прићи и пешке. Оба пута су била у подједнакој употреби, у зависности од потребе вођења затвореника од железничке станице до самог логора. Сам логор је карактеристичан по високој цитадели, која му даје изглед касарне. Објекат је зидан од камена, а на врховима зидова су се налазиле жице. На сваком углу су биле стражарске осматрачнице. Кад се посматра здање логора, не могу да се не приметне два карактеристична димњака, која излазе из логорског крематоријума. Очевици из тог периода су тврдили да је из тих димњака по цео дан куљао беличасти дим, а у околини се осећао непријатан мирис на спаљене кости, што је допринело томе да и птице напусте ово своје природно станиште.

Историјат логора се везује за успон СС дивизија и преузимања полиције под њихову надлежност. Самим тим, под надлежност СС дивизија су потпали сви логори. СС јединице су располагале својом војском, својим судством, своју медицинску службу, научне институте, места за принудну асимилацију, своје грађевинске фирме, као и велики број привредних субјеката (Кајтез и др. 2022, 13). До самог краја Другог светског рата, СС јединица је располагала са преко 40 погона за производњу. Године 1938. се

оснива фирма ДЕСТ, чији је главни задатак било експлоатисање камена и земље. На челу фирме се налазио обергрупенфирер Освалд Пол, који започиње изградњу погона за производњу цигле у местима Заксенхаузен и Буенвалд. Управо, у потрази за значајним сировинама за производњу, Маутхаузен и Гусен су изабрани као подесна места за локацију логора, како би логораши могли да раде на експлоатацији камена и земље. Већ у августу 1938. године се доводе први становници логора Маутхаузен из логора Дахау. Реч је о 300 немачких заточеника који су били и становници, али и градитељи овог логорског комплекса.

Главна зграда логора се називала „шушафтлагер“, која се састојала од логора један, сачињен од редова барака, које су биле нумерисане од броја 1 до броја 20. У баракама од броја 2 до броја 20 су били смештени затвореници. У бараци број 1 са десне стране се налазила писарница, обућарска радионица и мала радионица за потребе СС војника. У левом одељку бараче 1 се налазила јавна кућа, коју су чиниле заточенице и називана је „пуф“. У средишњем делу се налазила кантина и просторија за заповедника заточеничког логора.“

Логор број 2 су чиниле бараче од бројева 21 до 24, које су у прво време представљале радионице, да би временом прерасле у заточеничке. Испод логорских барака, налазио се санитетски логор. У оквиру санитетског логора, који се још назива и совјетски, с обзиром на то да су у њему једно време били смештени само припадници совјетских јединица, било је десет барака, барака за прање рубља, која је уједно служила за одлагање лешева, као и барака која је служила као кухиња.

Северно од Логора 1 се налазио логор под шаторима, који су чинили 6 до 8 мањих војних и изложбених шатора. Затвор је био у бункерној подземној згради са 33 ћелије, површине од 5,4 квадрата и једне од 8,4 квадрата. Зграда болнице је била преко пута Логора 2 и у њој је био и вешерај, кухиња и зборно место. Логори 1, 2 и 3 су били опасани високим каменим зидом, на чијем врху се налазила бодљикава жица кроз коју је био спроведен електрични напон. Болеснички логор је такође био опасан двоструком оградом од бодљикаве жице са струјним напоном. Цео објекат је био осветљен рефлекторима и црвеним ноћним светиљкама. И осматрачнице су имале специјалну врсту врло јаког осветљења, које су се користиле само у специјалним околностима (Жарић, 2015, 136).

У баракама од броја 2 до броја 15 су били смештени стално настањени логораши. Нови логораши су се распоређивали у бараче од броја 16 до 19.

У једном периоду, ове бараке су служиле за ратне заробљеника, потом за припаднике совјетске армије и на крају за затворенице. Бараке од 16 до 19 су имале функцију карантина, да би од 1944. године ту функцију преузела барака бр. 20, познатија под називом „барака смрти“, јер су у њу смештани затвореници који су болесни и који су убрзо слати у гасну комору. Логор 3 су чинили шатори, који су били третирани као нужни смештај за транспортне заробљенике из различитих земаља.

Иначе, укупна површина логора 1, 2 и 3 је била 25 хиљада метара квадратних. Ту су се убрајали прихватилиште за болеснике, логор под шаторима, простор са радионицама, псатарницом, магацинима, пољопривредним добром, просторије за СС припаднике и стражаре. У самом месту Маутхаузен је било изграђено насеље за породице припадника СС команде логора. Било је укупно 90 барака, шатора и камених зграда. Однос према логорашима и суровост у опхођењу према њима се најбоље може илустровати кроз један натпис који је стајао на зидовима барака, а који је гласио: „Постоји само један пут у слободу. Његови путокази су: послушност, марљивост, ред, чистоћа, поштење, спремност на жртвовање и љубав према домовини“.

СТРУКТУРА ЛОГОРАША

У првој фази рада логора Маутхаузен, логораша су били Немци и Аустријанци, припадници мушког пола који су се политички и идеолошки противили фашизму. Сваки логораш је био видљиво обележен троугловима различитих боја, а свака боја је симболизовала категорију затвореника. Обележја су била у складу са идеологијом нацизма, те је тако постојало обележје за криминалце, политичке дисиденте, емигранте, Јеховине сведоке, хомосексуалце, Јевереје и Роме. На слици 1 је приказ обележја која су на својим затвореничким униформама носили логораша у Маутхаузену:

Слика 1: Затвореничка обележја

Обележја су била на видном месту истакнута на затвореничкој униформи. Према обележјима су затвореници били распоређивани и уживали су одређене статусе. Другим речима, обележја на униформама су гарантовала опстанак појединим затвореничким категоријама. Припадници СС дивизија су се различито опходили према затвореницима на основу њихових обележја. Такође, квалитет смештаја у логору је зависио од врсте обележја које су затвореници имали на униформи. Најлошији третман су имали Јевреји, а за њима следе тзв. превентивни затвореници који су у Маутхаузен слати 1942. године и који су се у њему врло кратко задржавали јер су убрзо били убијани. Такође, криминалци су имали лош третман у логору и они

нису могли да достигну степен логорашке заробљеничке функције. Међу затвореницима различитих групација је постојао ривалитет и долазило је до честих међузаробљеничких сукоба, које је логорска управа подстицала.

С обзиром на мултинационалност и мултикултуралност заробљеника у логору Маутхаузен, сви заробљеници су морали да имају јасно истакнуто национално припадништво на својој униформи. Некад су национална обележја била одлучујућа за опстанак у логору него обележја карактера самог заробљеника, приказаних на слици 1. Затвореници словенског порекла су били у знатно лошијем положају него затвореници из северне и западне Европе. Такође, Совјети су били изложени посебној врсти тортуре, те су се они најкраће задржавали у логору и стопа њихове смртности је била највиша (Grinfelder, 2009, 134). У прво време су и Шпанци имали врло лош третман, али са приливом заробљеника словенског и совјетског порекла, њихов положај се значајно побољшао.

Међу најсуровијима према затвореницима су били затворенички функционери, који су регрутовани из заробљеничких редова. Добијали су извесне привилегије, а заузврат је од њих тражено да буду сурови према осталим затвореницима како би споровили ред у логору. Они који су се нарочито истицали у суровости су добијали понуде да постану добровољни агенти СС дивизије. Мали број затвореничких функционера је ову улогу схватио као начин да пружи заштиту осталим затвореницима. На челу логора се налазио логорски старешина који је одговарао за ред и функционалност у логору. Хијерархијски, испод логорског старешине су се налазиле старешине логорских блокова, док су администрацију чинили логорски службеници. Посебну улогу су имали логорски чувари који су надзирали затворенике на радним задацима.

Према расположивим подацима, следећа је структура убијених логораша у Маутхаузену: Совјета 32.180, Пољака 30.203, Мађара 12.923, Југословена 12.890, Француза 8.203, Шпанаца 6.502, Италијана 5.750, Чехословака 4.473, Грка 3.700, Немаца 1.500, Белгијанаца 742, Аустријанаца 235, Холанђана 77, Американаца 34, Луксембуржана 19 и Британаца 17, што у збиру износи 122.767 убијених људи. Према подацима Ханса Маршалека, који је био политички активиста Аустрије и бавио се чињеницама из логора Маутхаузен, структура затвореника, коју је он разврстао по полној припадности, као и по критеријумима и обележјима логорске управе, ситуација је нешто другачија. Кад се говори о мушким логорашима, поређаним по абецедном редоследу, у логору Маутхаузен је било: Албанаца око 300, Арабљана и Египћана око

5, Аргентинаца један, „асоцијалних Немаца и Аустријанаца“, који нису прихватили фашизам 2.500, Белгијанаца око 900, Јеховиних сведока око 220, Бугара око 20, тројица Кинеза, осморица Данаца, политичких затвореника немачке националности око 3.100, непослушних припадника Вемахта око 320, Енглеза 34, Финаца око 20, Француза око 13 хиљада, Грка око 1.100, Холанђана око 1.900, немачких хомосексуалаца око 130, Индијаца, којих је било нешто више од петорице, Индонежана којих је такође било нешто више од петорице, Италијана око 8 хиљада, Југословена око 8.650, тројица Канађана, немачких криминалаца око 4.500, совјетских криминалаца око 11.200, један Кубанац, 145 Луксембуржана, Норвежана око 120, Аустријанаца око 1.650, Пољака око 44 хиљада, Словака око 800, Румуна око 330, совјетских ратних заробљеника око 15.500, шпанских републиканаца око 7.200, Швеђана око шесторице, око осморице Швајцараца, апатрида око 600, Чеха око 5.700, око тридесет Турака, Совјета цивила око 22.800, Мађара око 32 хиљаде, двојица Уругвајаца, 23 Американца, док је непознате националности, који су преминули у транспорту до логора било око 4.500, што је у укупном збиру износило око 191.938 лица (Marsalek, 1995, 141).

ЈУГОСЛОВЕНИ У ЛОГОРУ

Међу југословенским заробљеницима било је највише Срба, а за Србима следе Словенци пореклом са подручја Независне државе Хрватске. За Србима и Словенцима следе Босанци, Албанци, Далматинци, а најмање је било Хрвата. Срби су били интернирани из сабирних логора у Бањици и Старом Сајмишту у Београду. У администрацији логора Маутхаузен, сви становници Југославије су били третирани као Југословени, те је из тог разлога тешко ући у тачан број припадника југословенских народа који су били заточени у логору Маутхаузен. Међутим, у неколико изузетних случајева се као националност није навело Југословен, већ Хрват и то не само за Хрвате, већ и Србе из Срема и Босне. Национална припадност је бележена на основу исказа самих заробљеника, па се верује да су се поједини декларисали као Хрвати због блискости НДХ са фашистичком Немачком, у нади да ће имати бољи третман.

До маја 1941. године, у логору Маутхаузен је било око 1.300 Словенаца, који су ухапшени на подручју Марибора и других делова Словеније због политичке неподобности, припадништва југословенским странкама

и организацијама које су се залагале за самосталну Словенију. Словенци који су били у овој категорији, лично по наређењу Адолфа Хитлера, спадали су у категорију приоритетних затвореника. Они су били хапшени и упућивани у сабирне логоре у Словенији, који су се налазили у Штајерској, а први прихватни логори су били у Марибору и Рајхенбергу (Salobir, 2019, 228). Словеначки затвореници су били разврставани у четири категорије, а чинили су их лица са потернице, са препоруком да треба да буду упућени у логоре и пред преки суд (Ferenc, 1979, 175).

Словеначки затвореници су били изложени тзв. пооштреном саслушавању, које је укључивало и физичко злостављање и затварање у самице. Практиковало се ударање штапом по ногама, лицу и телу, ишчашење руку, ударање по табанима, а затвореници су били бешени наопако, са главом ка земљи. Политички затвореници су најчешће били осуђивани на смрт, а казна се извршавала стрељањем или су били упућивани у концентрационе логоре.

Заробљеници из Србије су били слати у логор као вид репресије према српским народноослободилачким и антифашистичким покретима. У Београду је формирана „књига потерница“, а за лицима са потернице је трагано по читавој Србији. У акцију су виле укључене немачка обавештајна служба и Тајна војна полиција. Велики број лица са „књиге потерница“ је депортован у логоре на простору Рајха. Са простора Србије, из различитих логора, Срби су у више етапа одвођени у Маутхаузен. Тако, прва тура Срба одлази из логора Бањица у октобру 1942, друга тура исте године, само у месецу децембру, креће за Маутхаузен из логора Старо Сајмиште. Трећа, четврта и пета тура крећу такође из Старог Сајмишта током 1943. године, а последња тура српских логораша креће августа 1944. године из логора Бањица.

Међу српским жртвама из Маутхаузена, углавном се налазе Срби из Баније и то из следећих места: Костајница, Сисак, Двор на Уни, Глина и Петриња, а пострадале су читаве породице, попут породица Рајшић, Туроповац, Мајсторовић, Клипић, Поповић, Пулић, Релић, Руњајић, Бурнаћ, Богојевић и других (Бајић, 2020, 68).

Србима у Маутхаузену је суђено углавном због учешћу и помагању партизанском покрету, сарадничтву и симпатизерству комунизма, због учешћа у народноослободилачкој борби, скојевцима, због чланства у Комунистичкој партији Југославије, као и асоцијално – криминалним лицима. Хронологија депортације југословенских заробљеника у Маутхаузен

је следећа: године 1940. су у Маутхаузен депортовани први затвореници са простора Југославије. Те године је у Маутхаузен стигло 11 хиљада нових затвореника из Пољске, Шпаније, Југославије и Холандије. Први југословенски затвореници су били Веселин Даниловић, Рајко Деврња, Милош Рајшић и Стефан Жич. Транспорт југословенских затвореника из Југославије је забележен 24. августа 1941. године кад је у Маутхаузен стигао 251 затвореник. Други транспорт је био у новембру исте године, кад је у логор стигло нових осморо југословенских затвореника, познати новинари и спортски радници из Београда и Ријеке.

Током 1942. године долазе нове туре југословенских затвореника, који су претежно из Словеније и Србије, а регистрован је и први затвореник из Хрватске, Иван Сабљак, обућар по занимању. У октобру 1942. године долази до првог организованог транспорта затвореника из логора Бањица, кад је у Маутхаузен стигло 98 затвореника, међу којима је било 13 официра, неколико адвоката, свештених лица, жандарма, учитеља, чиновника, студената и радника. Новембра исте године из логора Дахау је дошла тура затвореника, међу којима је било четири Југословена, Словенаца. Такође, у новембру исте године долази нова тура затвореника из Београда, са Старог Сајмишта, коју су чинили официри и подофицири, трговци, индустријски радници, студенти, новинари и други. У децембру долази тура од 112 словеначких затвореника, претежно земљорадника. Такође, током децембра долази до великих транспорта, у ком је у Маутхаузен депортовано 86 југословенских затвореника (Антоновић и др, 2022, 45).

Са депортацијама југословенских затвореника је настављено и током 1943. године и то претежно Срба и Словенаца, као и у претходним годинама. Новину су представљали затвореници из Бања Луке, коју су чинили претежно становници Босне и Херцеговине. Такође, настављене су депортације, претежно из логора Старо Сајмиште у Београду и то чак у три туре. У тим турама су претежно били Срби, становници села Вукошевци и Доњи Петровци, за које се сумњало да су припадници или симпатизери народноослободилачких покрета у Југославији. У Маутхаузен су стизале туре затвореника из Независне државе Хрватске, претежно српске националности, пореклом из Славоније. Из логора Бањица су депортовани затвореници пореклом из Лесковца, са Златара и из Ниша.

Током 1943. године, у августу месецу је био велики транспорт из логора Дахау, у ком је било укупно 200 Југословена, као и из логора Нацвајлер Штрутоф, одакле је транспортовано око 9 Југословена. Међу 42 италијанско

– југословенских заточеника, било је 21 југословенских заточеника, а они су транспортовани у Маутхаузен крајем августа 1943. године. У септембру стиже нова тура затвореника из Бањице, која је бројала 191 затвореника, а врло ускоро, током септембра, стиже нова тура затвореника од неких 620 заточеника.

Крајем 1944. године, услед прегруписања логора у Пољској и на Балтику због напредовања Црвене армије, у Маутхаузен је стигло на хиљаде нових затвореника. Из италијанских логора, као и логора из Словачке и Аустрије, стигло је на хиљаде француских заробљеника.

ЗАКЉУЧАК

Увидевши да је крај рата близу и да ће се окончати лоше по њих, руководство концентрационог логора Маутхаузен кренуло је да ради на уклањању инкриминишућих трагова, који би требало да укажу на нељудски и нехуман однос према затвореницима. Демонтиране су све инсталације које су служиле за масовна убиства, спаљена је обимна документација о убијаним затвореницима и извршена је егзекуција оних затвореника који би могли да посведоче у потенцијалним судским поступцима о нехуманом односу према заробљенима у Маутхаузену. Из Маутхаузена су последњи припадници СС дивизија побегли 3. маја 1945, а из Гузена два дана касније, 5. маја. Преостале затворенике, којих је било око 40 хиљада, ослободили су припадници америчке војске. Нажалост, у логору је нађено на стотину лешева затвореника који су преминули непосредно пре ослобођења. У данима непосредно по ослобођењу, умрло је око 3 хиљаде затвореника, који су сахрањени на логорским гробљима.

Са ослобођењем, у Маутхаузен су стилге истражне јединице са циљем истраживања почињених злочина у овом логору. Увидом у преосталу документацију, констатовани су ратни злочини СС јединица које су управљале овим логором. Кључну документацију су сачували сами заробљеници, ризикујући своје животе. Управа логора је настојала да уништи што више документације, међутим, заробљеници су били свесни да је чување појединих докумената од посебне важности ради утврђивања истине од историјске важности. На тај начин, омогућено је правно гоњење одговорних за злочине у Маутхаузену.

На крају Другог светског рата се дошло до приближног броја страдалих логораша у овом логору, који се кретао између 120 и 320 хиљада људи. У логору су били затвореници из Совјетског савеза, Југославије, Грчке, Пољске, Мађарске, Француске, Шпаније, Италије, Чехословачке, Холандије, САД, Луксембурга, Британије и других земаља, а било је укупно 30 нација међу затвореничком популацијом. Срба је страдало укупно 8.256, који су сахрањени на гробљу у саставу логора. На спомен плочи посвећеној жртвама српске националности пише: „Српским жртвама логора Маутхаузен. Страдали сте као мученици, отаџбина вас памти као хероје. Нека вам је вечна слава. Република Србија их се сећа са поштовањем“.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Антоновић, Р; Животић, И. (2022) „Геноциди над српским народом“, Страдање Срба, Јевреја, Рома и других народа на територији бивше Југославије, Факултет за пословне студије и право, Факултет за информационе технологије и инжењерство, Београд.
2. Бајић, М. (2020) Срби Баније у Концентрационом логору Маутхаузен, Завичајно удружење Банијаца, потомака и пријатеља Баније, Београд.
3. Grinfelder, A.M. (2009) “Mađarski – Jugoslovenski Židovi na prisilnom radu na Jugositočnom bedemu” *Zbornik jevrejskog istorijskog muzeja*, Београд.
4. Жарић, Д. (2015) „Концентрациони логори у Аустрији и Норвешкој у Другом светском рату“, Топола бр. 1, Топола.
5. Кајтез, И; Старчевић, С. (2022) „Други светски рат и допринос српског народа победи над нацизмом“, Национални интерес, бр. 2, вол. 42, Београд.
6. Marsalek, H. (1995) *Die Geschichte des Konzentrationslagers Mauthausen*, Österreichische Lagergemeinschaft Mauthausen, Wien.
7. Милић, М. (1992) Југословени у концентрационом логору Маутхаузен, Институт за савремену историју, Београд.
8. Salobir, T. (2019) *Primerjava življenja Slovencev v koncentracijskih taboriščih Mauthausen in Rab*. Diss. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
9. Ferenc, T. (1979) *Nacistička politika denacionalizacije Slovenije u godinama od 1941. do 1945*, Београд.
10. Халити, Б. (2020) „Адолф Хитлер и геноцид над Ромима, Србима и Јеврејима за време Другог светског рата“, Баштина, бр. 30, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.485-058.65(4)"19"(082)

341.322.5(4-12)"19"(082)

316.75"20"(082)

NAUČNA konferencija sa međunarodnim učešćem Stradanje Srba, Jevreja, Roma i ostalih na teritoriji bivše Jugoslavije (11 ; 2024 ; Beograd)

Zbornik radova / Jedanaesta naučna konferencija sa međunarodnim učešćem Stradanje Srba, Jevreja, Roma i ostalih na teritoriji bivše Jugoslavije, Beograd, 2024. godine ; [urednici Života Radosavljević, Dragan Tančić, Viktorija Rjapuhina]. - Beograd : Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet "Union – Nikola Tesla" : Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo, Univerzitet "Union – Nikola Tesla", 2024 (Beograd : Draslar List). - 453 str. : илустр. ; 24 cm

Tiraž 100. - Na spor. nasl. str.: Proceedings. - Str. 17-23:
Predgovor / Organizacioni odbor. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-6102-130-5 (FPSP)

1. Up. stv. nasl.

а) Холокауст -- Европа -- 20в -- Зборници б) Жртве рата --
Југоисточна Европа -- 20в -- Зборници в) Култура сећања
-- 21в -- Зборници

COBISS.SR-ID 141261321

--